

земельних відносин селяни швидко втрачають належні їм ділянки. Обґрунтовується доцільність створення на сільських терито-

ріях підприємств комунальної власності з широким складом виробничої та обслуговуючої діяльності.

Список використаних джерел

1. Ганущак Ю.І. Територіальна організація влади / Ю.І. Ганущак. – К.: Легальний статус, 2012. – 348 с.
2. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні, динаміка та структура / А.І. Доценко. – К.: „Фенікс”, 2010. – 288 с.
3. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій / В.Д. Залізко // Економіка України. – 2013. – №6. – С. 71-77.
4. Клименко М.О. Стратегія сталого розвитку / М.О. Клименко, Л.Р. Клименко. – Рівне, 2010. – 330 с.
5. Кривов В.М. Планування розвитку території / В.М. Кривов, Л.А. Гунько, Г.Т. Команова. – К.: Урожай, 2011. – 188 с.
6. Попова О.Л. Сталый розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. – 352 с.
7. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України. – Львів, 2012. – 216 с.
8. Славкова О.П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика / О.П. Славкова. – Суми, 2010. – 330 с.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2014 р.

*

УДК 631:351.755.61

В.М. ЧОПЕНКО, кандидат економічних наук
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Шляхи подолання соціально-демографічної кризи на селі

Постановка проблеми. В результаті соціально-економічних трансформацій в агропромисловому комплексі України – реформування земельних і майнових відносин, створення якісно нових підприємницьких структур, запровадження інновацій, економічна ефективність сільськогосподарського виробництва поступово зростає. Незважаючи на це, в соціальній сфері села продовжуються негативні явища: посилюється деградація поселенської мережі, скорочуються людський та трудовий потенціали, погіршується добробут селян, загострюються проблеми з охорони довкілля тощо. Особливо загрозливою є нині демографічна ситуація на селі: зменшується чисельність сільського населення, смертність значно перевищує народжуваність, причому останнім часом посилюється депопуляція, низькою є тривалість життя, особливо чоловіків, високою залишається дитяча смертність, спостерігається старіння населення й погіршення його

статеві-вікової структури. Отже, поліпшення демографічної ситуації на селі, якісних показників розвитку сільського населення та подолання депопуляції є нагальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціально-демографічного розвитку сільських територій протягом тривалого часу досить широко висвітлюються у науковій літературі. Відтворення сільського населення, демографічні перспективи українського села, принципи демополітики, демографічний і трудовий потенціал українського селянства, соціально-економічний розвиток сільських територій та відродження українського села вивчали О.Г. Булавка [1], В.М. Нелеп [3], С.І. Пирожков [4], П.Т. Саблук [5], Л.В. Транченко [7], М.А. Хвесик [9], К.І. Якуба [10, 11] й ін.

Проте слід зазначити, що питання взаємозв'язку між процесами відтворення сільського населення, рівнем його добробуту, ступенем розвитку соціальної інфраструктури, соціально-економічним розвитком сіль-

© В.М. Чопенко, 2014

ських територій залишаються не до кінця вивченими та належним чином вирішеними.

Мета статті – на основі аналізу нинішньої демографічної ситуації на селі розробити систему дієвих заходів, необхідних для подолання демографічної кризи, припинення депопуляції й збереження людності у сільській поселенській мережі.

Виклад основних результатів дослідження. Соціально-демографічна ситуація на селі набула нині загрозливого характеру. На

1 січня 2014 року чисельність наявного населення України становила 45426,2 тис. осіб, із них у сільській місцевості – 14089,6 тис., або 31,0% від загальної чисельності. Лише у п'яти регіонах чисельність сільського населення більша, ніж міського. Це Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області. Питома вага сільського населення в цих областях становила 52,2–62,9% (табл. 1).

1. Чисельність наявного населення України у 2013–2014 роках, тис. осіб (на 1 січня)*

Адміністративно-територіальна одиниця	Усе населення		Міське		Сільське	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Україна	45553,0	45426,2	31378,6	31336,6	14174,4	14089,6
Автономна Республіка Крим	1965,2	1967,2	1233,2	1233,5	732,0	733,7
Області:						
Вінницька	1627,0	1618,3	816,0	815,3	811,0	803,0
Волинська	1040,0	1041,3	541,5	543,7	498,5	497,6
Дніпропетровська	3307,8	3292,4	2763,2	2751,8	544,6	540,6
Донецька	4375,4	4343,9	3964,1	3937,7	411,3	406,2
Житомирська	1268,9	1262,5	740,8	739,7	528,1	522,8
Закарпатська	1254,4	1256,9	466,4	466,9	788,0	790,0
Запорізька	1785,2	1775,8	1375,6	1369,0	409,6	406,8
Івано-Франківська	1381,8	1382,1	599,6	600,8	782,2	781,3
Київська	1722,1	1725,5	1064,8	1070,2	657,3	655,3
Кіровоградська	995,2	987,6	620,5	617,9	374,7	369,7
Луганська	2256,5	2239,5	1959,0	1945,3	297,5	294,2
Львівська	2540,7	2538,4	1546,1	1545,8	994,6	992,6
Миколаївська	1173,5	1168,4	796,1	793,8	377,4	374,6
Одеська	2395,2	2396,5	1602,2	1603,8	793,0	792,7
Полтавська	1467,8	1458,2	901,6	899,1	566,2	559,1
Рівненська	1156,9	1158,8	553,1	553,6	603,8	605,2
Сумська	1143,2	1133,0	775,7	772,0	367,5	361,0
Тернопільська	1077,3	1073,3	475,2	475,1	602,1	598,2
Харківська	2744,4	2737,2	2204,9	2202,5	539,5	534,7
Херсонська	1078,2	1072,5	659,5	656,2	418,7	416,3
Хмельницька	1314,0	1307,0	729,1	729,5	584,9	577,5
Черкаська	1268,9	1260,0	715,3	712,5	553,6	547,5
Чернівецька	907,2	908,5	385,7	388,2	521,5	520,3
Чернігівська	1077,8	1066,8	684,7	682,0	393,1	384,8

* Джерела: Україна у цифрах у 2012 році. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – С. 19;

Демографічна ситуація в Україні у 2013 році. Стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – С. 3.

Упродовж 2013 року чисельність сільського населення зменшилася на 84,8 тис. осіб, приріст його спостерігався лише в трьох регіонах: Автономній Республіці Крим, Закарпатській і Рівненській областях (відповідно на 1,7; 2,0 та 1,4 тис. осіб). Зменшення чисельності населення відбулося в основному за рахунок природного скорочення, тобто перевищення числа померлих над народженими.

У 2013 році в сільській місцевості народилося 173,4 тис. осіб (12,3 особи на 1000 осіб наявного населення), а померло 249,8 тис. осіб (17,7 особи на 1000 осіб наявного населення). На 100 померлих у 2013 році припадало лише 69 народжених дітей (у 2012 р. – 71 дитина, тобто кризові явища посилюються) (табл. 2).

Кризовий стан демографічної ситуації в українському селі нині набуває ознак про-

блеми національного масштабу й відповідно вимагає запровадження системи дієвих заходів, необхідних для її розв'язання. Такі

заходи, на нашу думку, доцільно розділити на першочергові та перспективні.

2. Природний рух сільського населення України за 2012–2013 роки, осіб*

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість народжених		Кількість померлих		Природний приріст, скорочення (–)	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Україна	179106	173372	251352	249816	–72246	–76444
Автономна Республіка Крим	10435	10286	9985	9874	450	412
Області:						
Вінницька	8890	8442	16087	16227	–7197	–7785
Волинська	8074	7756	7965	7933	109	–177
Дніпропетровська	6561	6568	10124	10114	–3563	–3546
Донецька	4260	4169	7726	7725	–3466	–3556
Житомирська	6643	6446	11047	11115	–4404	–4669
Закарпатська	12165	12001	9547	9436	2618	2565
Запорізька	4935	4842	7539	7405	–2604	–2563
Івано-Франківська	10434	10174	11022	11310	–588	–1136
Київська	7842	7632	14257	14263	–6415	–6631
Кіровоградська	4311	4213	7337	7088	–3026	–2875
Луганська	2782	2589	5616	5338	–2834	–2749
Львівська	13134	12751	15178	15216	–2044	–2465
Миколаївська	5174	5032	6387	6340	–1213	–1308
Одеська	12308	11670	13518	13112	–1210	–1442
Полтавська	5852	5676	11646	11667	–5794	–5991
Рівненська	10844	10268	9038	9142	1806	1126
Сумська	3433	3216	8246	8141	–4813	–4925
Тернопільська	6800	6520	10169	10069	–3369	–3549
Харківська	5829	5571	10247	9797	–4418	–4226
Херсонська	5274	5234	6344	6369	–1070	–1135
Хмельницька	6338	6266	12540	12628	–6202	–6363
Черкаська	5561	5157	11226	11169	–5665	–6012
Чернівецька	7328	7198	7419	7471	–91	–273
Чернігівська	3618	3385	10805	10566	–7187	–7181

* Джерело: Демографічна ситуація в Україні у 2013 році. Стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – С. 11.

До першочергових заходів слід, насамперед, включити:

1) оздоровлення демографічної ситуації у сільській місцевості шляхом підвищення рівня народжуваності та зниження смертності сільського населення;

2) відновлення у сільській місцевості функціонування педіатричної служби, зміцнення матеріально-технічної бази дитячих лікарняних закладів, поліпшення системи охорони материнства і дитинства, спрямованої на активізацію відтворення населення та збереження підростаючого покоління у сільських поселеннях;

3) запровадження здорового способу життя на селі, збереження й розвиток мережі загальної, професійної та позашкільної

освіти, лікувально-оздоровчого і медичного, культурного та комунально-побутового обслуговування;

4) збереження наявного й збільшення життєвого потенціалу сільського населення стабілізацією чисельності мешканців села та подовженням середньої очікуваної тривалості їхнього життя.

Перспективними заходами, спрямованими на поліпшення демографічної ситуації на селі, можуть бути:

1) підтримка молодих сімей, надання їм пільгових довгострокових кредитів, преференцій щодо придбання житла, оплати комунальних послуг тощо;

2) оптимізація та розвиток трудового потенціалу сільського населення шляхом його

природного поповнення, створення належних виробничих і побутових умов, уповільнення міграційних процесів, насамперед сільської молоді, її закріплення на селі та в аграрній сфері;

3) відновлення й розбудова необхідної соціальної інфраструктури;

4) поліпшення зайнятості на селі відновленням системи підготовки та перепідготовки кадрів, створенням нових робочих місць, зокрема у сфері сільського аграрного туризму, зниженням безробіття на 15 – 20 %;

5) підвищення якісних показників розвитку сільського населення: статеві-вікової структури, рівня освіти, духовності, інтелекту, інших показників менталітету українського селянства.

Реалізація вищезазначеної системи заходів має забезпечити поліпшення демографічної ситуації й збереження людності у сільській поселенській мережі, покращення людського і трудового потенціалу сільських територій. Для розв'язання цих завдань необхідно досягти таких параметрів розвитку сільського населення:

- підвищення сумарного коефіцієнта народжуваності у сільській місцевості та зниження коефіцієнта смертності сільського населення до відповідного показника у міських поселеннях – 13,1 особи на 1000 жителів;

- зменшення чисельності померлих у перинатальному періоді (починається з 22-го повного тижня вагітності й закінчується після семи повних днів життя новонародженого) на 15 – 20 % і зниження коефіцієнта смертності дітей у віці до 1 року (на 1000 живонароджених) до 6,5 особи (станом на 2013 р. він становить 7,9 особи);

- підвищення шлюбності у сільській місцевості до відповідного показника у міських поселеннях – 7,6 шлюбу з розрахунку на 1000 жителів;

- зменшення розриву між очікуваною тривалістю життя чоловіків і жінок у сільській

місцевості на 5 років та її наближення до рівня розвинутих країн світу (нині вона становить у чоловіків 64,6, а у жінок – 75,2 року).

Розв'язання демографічних проблем сільських територій, на нашу думку, можливе лише в комплексі із соціально-економічною розбудовою останніх, що вимагає консолідації зусиль держави, регіональних і місцевих органів влади і самоврядування, а також територіальних громад. При цьому саме територіальна громада та її виконавчі органи влади і самоврядування мають визначати напрями облаштування на селі оптимального життєвого середовища, яке повинно бути зорієнтоване на соціальний інтерес всіх його мешканців, створення у сільських поселеннях належних умов праці й проживання.

Висновки. Демографічна ситуація в українському селі набула нині загрозливого характеру. Для її поліпшення необхідне запровадження системи заходів, спрямованих на відновлення у сільській місцевості функціонування педіатричної служби, зміцнення матеріально-технічної бази дитячих лікарняних закладів, поліпшення системи охорони материнства і дитинства, збереження й розвитку мережі загальної, професійної та позашкільної освіти, медичного, культурного і комунально-побутового обслуговування, підтримку молодих сімей, надання їм пільгових довгострокових кредитів, преференцій щодо придбання житла, оплати комунальних послуг, створення нових робочих місць та належних виробничих і побутових умов.

Для розв'язання демографічних проблем сільських територій необхідна консолідація зусиль держави, регіональних та місцевих органів влади й самоврядування, а також територіальних громад. Саме територіальна громада має визначати напрями облаштування на селі оптимального життєвого середовища, створення у сільських поселеннях належних умов праці та проживання.

Список використаних джерел

1. Булавка О.Г. Суцільна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій / О.Г. Булавка // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 77 – 80.
2. Демографічна ситуація в Україні у 2013 році. Стат. збірник. Державна служба статистики України. – К., 2014. – 56 с.
3. Нелеп В.М. Шляхи відродження українського села / В.М. Нелеп // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 125 – 129.

4. Пирожков С.І. Демографічний і трудовий потенціал / С.І. Пирожков. Т. 1. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 934 с.
5. Саблук П.Т. Демографічні проблеми українського села (наукова доп.) / П.Т. Саблук, К.І. Якуба; відп. ред. П.Т. Саблук. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 38 с.
6. Соціально-економічний розвиток сільських територій; за ред. М.Й. Маліка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 642 с.
7. Транченко Л.В. Аналіз та проблеми соціально-економічного розвитку села / Л.В. Транченко // Наук.-практ. журнал “Інвестиції: практика та досвід”. – 2012. – № 5. – С. 66 – 69.
8. Україна у цифрах у 2012 році. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 250 с.
9. Хвесик М.А. Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектора / М.А. Хвесик, Ю.М. Хвесик // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 66 – 76.
10. Якуба К.І. Соціально-демографічний стан сільських населених пунктів / К.І. Якуба // Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп.; за заг. ред. акад. НААН П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 33 – 40.
11. Якуба К.І. Ознаки тривалості життя українського селянства / К.І. Якуба // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 2. – С. 60 – 65.
12. Rural Development in the EU, Statistical and Economic Information, Report 2010. – 257 p. // <http://ec.europa.eu/agriculture/agrista>.
13. Sen A. Development as Freedom / A. Sen. – New York: Prentice-Hall, 1999. – 366 p.
14. Smith M.K. Social Capital – The encyclopaedia of informal education / M.K. Smith. // www.infed.org/biblio/social_capital.htm.
15. Takayama T. Analysis / T. Takayama. – Amsterdam: North-Holland, 1986. – 195 p.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2014 р.

* * *

Новини АПК

Оперативна інформація Мінагрополітики України: хід осінньо-польових робіт

Станом на 03.11.2014 року

І. Збирання сільськогосподарських культур

Зернові та зернобобові культури обмолочено на площі 13,6 млн га (92%) при врожайності 41,4 ц/га (у 2013 р. – 38,2 ц/га), намолочено 56,4 млн т зерна, в тому числі: кукурудзи – 19,98 млн т.

Найвища урожайність зернових у Хмельницькій – 61,3 ц/га, Вінницькій – 57,0, Київській – 56,4, Черкаській – 56,4, Сумській – 55,2 ц/га областях.

Соняшнику з площі 4,9 млн га (96% до прогнозу) намолочено 9,4 млн т, сої – 3,5 млн т з площі 1,7 млн га (94%).

Цукрові буряки зібрано на площі 272 тис. га (82% до прогнозу), накопано 12,1 млн т при врожайності 444 ц/га (у 2013 р. – 396 ц/га). Працює 48 цукрових заводів (у 2013 р. – 38), які від початку виробництва переробили 8,54 млн т цукрових буряків і виробили 1176,4 тис. т цукру (у 2013 р. – 552,0 тис. т).

ІІ. Посів озимих культур

Озимі зернові посіяно на площі близько 7,1 млн га, або 96% до прогнозу (у 2013 р. – майже 7,2 млн га), з них:

озимої пшениці та тритикале – майже 6,1 млн га, або 98% до прогнозу;

жита – 165 тис. га, або 80% до прогнозу;

озимого ячменю – 885 тис. га, або 83%.

Довідково. Озимі зернові прогнозується висіяти на площі 7,5 млн га (на 94,4 тис. га більше ніж у минулому році), в тому числі: пшениці та тритикале – 6,2 млн га (+131,0 тис. га проти минулого року), ячменю – 1,07 млн га (-42,5 тис. га), жита – 206,5 тис. га (+5,9 тис. га).

ІІІ. Міндобрива

На 31.10.2014 р., за оперативними даними областей, з урахуванням перехідних залишків у наявності (без урахування АР Крим, Донецької, Луганської областей) є майже 634 тис. т, або 93% до заявки.

Прес-служба Мінагрополітики України